

Zařazení elektronických zdrojů do národních bibliografií Přehled IFLA

Beacher J. Wiggins

*ředitel úseku pro akvizici a bibliografii Library of Congress,
Washington
bwig@loc.gov*

Bibliografická sekce IFLA shromažďuje informace ke kritériím výběru, která se používají v národních bibliografických agenturách pro přípravu svých národních bibliografií. K tomu, aby tato sekce získala co nejuplnější informace, provedla průzkum na základě dotazníků, jež předseda sekce a programový ředitel konference IFLA v Oslo zoslelal v elektronické i tištěné formě. Vzhledem k exponenciálnímu růstu webových a digitálních zdrojů totiž sekce cítila jako kritickou potřebu oslovit národní bibliografické agentury s dotazem, jak tyto zdroje zařazují do národní bibliografie.

V rámci přípravy programu Bibliografické sekce pro 71. světový kongres knihovnických a informačních pracovníků IFLA byl zoslelán dotazník na čtyřicet čtyři národních knihoven a bibliografických agentur v Evropě. Rozšiřování dotazníku jsme omezili na evropské země, v souladu se strategií sekce plánovat svůj program tak, aby byl zaměřen na dění v té oblasti světa, kde se v příslušném roce kongres IFLA koná. Tato přednáška uvádí analýzu údajů, které respondenti poskytli.

V některých zemích jsou dvě instituce, jež mají společnou odpovědnost za vytváření a přispívání do národní bibliografie příslušné země. K naší velké radosti odpovědělo třicet dva institucí a světilo nám tak důvěryhodné informace. Kromě sdělení výsledků průzkumu jako části programu naší sekce využijeme analýzy i k následujícím účelům:

- 1) Vývoj kritérií výběru pro národní bibliografii elektronických zdrojů
- 2) Návrh směrnice pro tvorbu národní bibliografie elektronických zdrojů
- 3) Poskytnutí směrnice pro tvorbu základní národní bibliografie.

Dále je uveden přehled zemí a agentur v zemích, které odpověděly na dotazník. U zemí, jež mají dvě odpovědné agentury a reagovaly na průzkum (Dánsko, Polsko a Rusko), jsou tyto agentury uvedeny v samostatných závorkách.

Bulharsko (Národní knihovna sv. Cyrila a Metoděje)
Česká republika (Národní knihovna České republiky)
Dánsko (Dánské bibliografické centrum)
(Dánská královská knihovna)
Estonsko (Národní knihovna Estonska)
Finsko (Helsinská univerzitní knihovna – Národní knihovna Finska)
Francie (Národní knihovna Francie)
Island (Národní a univerzitní knihovna Islandu)
Itálie (Ústřední národní knihovna – Florencie)
Kypr (Kyperská knihovna)

Litva (Centrum bibliografie a knižní vědy, Litevská národní knihovna Martyna Mazvyda)
Lotyšsko (Národní knihovna Lotyšska)
Maďarsko (Národní knihovna Szechenyiho)
Makedonie (Národní a univerzitní knihovna sv. Klimenta Ohridského)
Malta (Národní knihovna Malty)
Německo (Německá knihovna)
Nizozemsko (Královská knihovna – Národní knihovna Nizozemska)
Norsko (Národní knihovna Norska)
Polsko (Národní knihovna)
(Biblioteka Narodowa)¹
Rakousko (Národní knihovna Rakouska)
Rumunsko (Národní knihovna Rumunska)
Rusko (Národní knihovna Ruska)
(Ruská státní knihovna)
Slovensko (Slovenská národní knihovna)
Slovinsko (Národní a univerzitní knihovna)
Spojené království (Britská knihovna)
Srbsko (Národní knihovna Srbska)
Španělsko (Národní knihovna)
Švédsko (Královská knihovna – Národní knihovna Švédska)
Švýcarsko (Švýcarská národní knihovna)
Ukrajina (Vernadského národní knihovna Ukrajiny)

Přehled byl strukturován tak, aby zjistil zpětnou vazbu ve čtyřech oblastech, které pokládáme pro sekci za nejdůležitější, aby mohla dosáhnout tří výše zmíněných cílů:

- 1) Problematika povinného výtisku
- 2) Současná praxe v archivaci a povinném výtisku
- 3) Bibliografický popis
- 4) Přístup do webového archivu.

Problematika povinného výtisku

O významu povinného výtisku pro budování knihovních fondů a tvorby jejich národní bibliografie lze stěží pochybovat. Povinný výtisk je základem, na kterém byla vybudována většina národních knihoven. Činnost týkající se povinného výtisku respondentů je bohatá. Ve **třiceti** zemích vyžaduje legislativa odevzdávání povinného výtisku některých nebo všech typů publikací; u **jedenácti** z nich jsou zahrnuty i elektronické on-line zdroje; u **dvaceti šesti** jsou zahrnuty elektronické zdroje na pevných nosičích². Ze zemí, které nemají zákon pro povinný výtisk, pouze **dvě** oznámily, že neprovádějí bibliografickou kontrolu (zcela nebo částečně) elektronických zdrojů.

Jako odraz měnící se digitální scény plánuje **dvacet jedna** zemí změnit během příštích pěti let stávající legislativu pro povinný výtisk. Změny většinou uváděné jsou obsaženy v následujících poznámkách:

- "...registrovat všechny elektronické zdroje" – Slovensko
- "...zahrnout všechny elektronické dokumenty včetně elektronických on-line dokumentů" – Německo
- "...zahrnout upřesnění týkající se povinného výtisku elektronických zdrojů..." – Norsko

Pouze **jedna** zmínila rozhlasové a TV vysílání:

- "...[zahrnout] elektronické publikace, včetně rozhlasových a televizních dokumentů..." – Finsko

Následující tabulka uvádí některá data, kdy vešel zákon o povinném výtisku v platnost nebo byl změněn:

Ve kterém roce byl zákon o povinném výtisku schválen?	První: Francie (1537); další: Švédsko (1661); Bulharsko (1897) Poslední: Island (2002)
Ve kterém roce byla poslední revize?	Poslední: Litva (2005)

Současná praxe v oblasti archivace a povinného výtisku

V rámci informací k povinnému výtisku bylo naší snahou získat informace o praxi v archivaci elektronických zdrojů. Jaké metody se používají pro sběr zdrojů? Mohou být tyto metody převzaty jinými národními knihovnami? Vzhledem k důležitosti poskytování přístupu k těmto dokumentům, jaké plány mají knihovny pro začlenění těchto zdrojů jako součástí svých sbírek pro budoucí uživatele?

Více než polovina respondentů uvedla, že elektronické zdroje jsou archivovány – z toho **osmnáct** archivuje on-line zdroje; **dvacet šest** archivuje zdroje na pevných nosičích. Odpovědnost za archivaci nesou spolu s národními knihovnami další instituce v **jedenácti** zemích. Typy těchto organizací jsou: akademické instituce, archivy (národní a speciální – např. filmové), vládní organizace, knihovny (státní správy, odborné), muzea a jiné národní knihovny.

Šestnáct knihoven shromažďuje elektronické on-line zdroje automatickým sběrem (harvesting); **čtrnáct** získává zdroje přímo od vydavatelů; **sedm** jiným způsobem. Jiné způsoby zahrnují stahování po ohlášení vydavatelem, povinný výtisk, nákup a dary. Následující tabulka zachycuje odpovědi vztahující se k typům elektronických on-line zdrojů, které organizace v současné době archivují.

Celá národní doména	11
Vybrané zdroje v rámci národní domény	12
Zdroje publikované mimo vlastní národní doménu (např. „.com“, „.org“, „.net“)	9
Pouze zdroje vzniklé jen v digitální podobě („digital born“)	7
Pouze zdroje, které jsou přístupné zdarma	7
Zdroje, které jsou zpřístupňovány za poplatek	2
Zdroje pro omezenou skupinu uživatelů	2

Průzkum se obrátil na organizace s dotazem týkajícím se četnosti provádění sběru a ukládání elektronických on-line zdrojů. K tomuto účelu byl široký rozsah on-line zdrojů rozdělen do dvaceti šesti kategorií. U většiny respondentů byla uvedena četnost pro různé kategorie jednou nebo dvakrát ročně, včetně nejobsažnější kategorie – prostoru celé národní domény. Nejzajímavější informace – u osmnácti z těchto kategorií bylo uvedeno, že jsou sklizeny denně!³

Pro usnadnění procesu sklizení si patnáct organizací vytvořilo kritéria výběru pro archivaci on-line zdrojů; šestnáct organizací vytvořilo kritéria výběru pro zdroje na pevném nosiči. Z toho dvanáct organizací zveřejnilo svá kritéria. Informaci, jak se dostat k těmto kritériím výběru, uvedeme na webové stránce Bibliografické sekce⁴.

Následující přehled, kde jsou kritéria výběru publikována, je převzat z jiného materiálu⁵.

<http://www.onb.ac.at/about/index.htm> – Rakousko
<http://www.webarchiv.cz/criteria.html> – Česká republika
<http://www.kb.dk/kb/dept/nbo/da/pligtafl/information-en.htm> – Dánsko (současný zákon)
<http://www.kb.dk/kb/dept/nbo/da/pligtafl/newlaw-en.htm> – Dánsko (nový zákon)
http://www.ddb.de/wir/netzpubl_e.htm – Německo
http://www.ddb.de/wir/sammelaufr_cd.htm – Německo
<http://www.stjornartidindi.is/servlet/stjrtid/A/2002/20.pdf> – Island
Webová stránka Národní knihovny Srbska – Srbsko
http://www.e-helvetica.admin.ch/eng/suppliers/eng-suppl_index.htm# – Švýcarsko
Kopaleva V.A. Archiving of Internet scientific information resources: The basic conceptual positions. / Archivace internetových zdrojů k vědeckým informacím. Základní koncepční stanoviska. // The Library News. – 2005. – #2 – Ukrajina
<http://www.bl.uk/collections/british/britishandirish.html> – Spojené království

Vzhledem k rychle se zvyšujícímu množství a měnící se povaze webových zdrojů se pokoušejí v některých zemích najít způsob, jak nejlépe s nimi naložit. Třináct organizací uvedlo, že provádějí experimenty s testováním archivace a výběru on-line zdrojů:

Česká republika
Dánsko
Finsko
Francie
Island
Lotyšsko
Maďarsko
Německo
Nizozemsko
Norsko
Slovinsko
Spojené království
Srbsko
Ukrajina

Poznámky k testování, které naznačují různorodost pilotních projektů:

- “Některé testy byly provedeny již před vyhlášením nového zákona...” – Dánsko
- “...experimentování s průběžnou sklizní vybraných zdrojů.” – Island
- “...zkušební sklizení zahrnuje „univerzální“ harvesting finského webu (1–2krát ročně) plus zaměření na některé speciální cíle...” – Finsko

- “Neměli jsme žádné „řešení na skladě“, které by vyhovovalo všem potřebám sklizení obsahu lotyšského webu.“ – Lotyšsko
- “Testuje se výběr, aby se vyladilo sklizení.“ – Francie
- “V současné době se zkoumá několik technologií sklizení webu...“ – Německo

Bylo zmíněno několik nástrojů pro sklizeň webu (harvesterů), které jsou testovány: Heritrix (Česká republika a Slovinsko), Nedlib harvester (Lotyšsko) a Wget a HTTrack (Německo). Poměrně značný objem testování se provádí pod záštitou konsorcia International Internet Preservation Consortium (IIPC). Tato iniciativa spolupracujících institucí byla zmíněna několika respondenty. IIPC je skupina dvanácti zakládajících členských institucí, jejichž posláním je získávání, uchovávání a zpřístupňování internetových dokumentů. Doufá, že vtáhne do této problematiky další národní knihovny. Osm organizací, které odpovíděly na průzkum, jsou členy IIPC.

Dánsko

Finsko

Francie

Island

Itálie

Norsko

Spojené království

Švédsko

Hlavním cílem IIPC je podporovat vývoj a společné využívání nástrojů, metod a standardů, které podporují budování mezinárodního archivu. Více informací je k dispozici na <http://netpreserve.org>.

Zdá se vhodné uzavřít tuto část přehledu poznámkami našich norských hostitelů:

“V roce 2005 plánuje Národní knihovna Norska následující činnosti týkající se povinného výtisku elektronických on-line zdrojů:

- Sklizeň celé národní domény čtyřikrát za rok. Toto sklizení zahrne webové stránky a všechny další typy dokumentů, které jsou na internetu dostupné.
- Sklizení novin denně.
- Sklizení seriálů a elektronických časopisů v takové frekvenci, jaká je periodicita vydávání/aktualizace každého z těchto periodik.
- Sklizení relevantních webových stránek v jiné doméně než .no (.com, .org, .net aj.).

Databáze a neviditelný web (deep web) se v roce 2005 nebudou sbírat.“

Bibliografický popis

Je příznivé, že pro vysoké procento elektronických zdrojů se vytváří bibliografický popis; **dvacet** organizací provádí bibliografický popis některých nebo všech on-line zdrojů⁶; **dvacet sedm** organizací tak činí pro elektronické zdroje na pevném nosiči. **Devět** organizací se podílí na bibliografickém popisu s jinou institucí. Pro popis elektronických zdrojů se používají různá schémata a katalogizační nástroje. Jako nejčastěji používaná metadatová schémata jsou uváděna Dublin Core (**jedenáct**) a MARC21 (**šest**); UNIMARC a METS (Metadata Encoding and Transmission Standard) jsou používána každé ve **dvou** institucích.

Katalogizační nástroje používané nejčastěji jsou uvedeny v následující tabulce:

Katalogizační nástroj	Elektronické on-line zdroje	Elektronické zdroje na pevném nosiči
AACR (Anglo-American Cataloguing Rules) /katalogizační pravidla/	8	10
ISBD (International Standard Bibliographic Description) /doporučení ISBD/	13	21
Library of Congress Rule Interpretations /interpretace LC k pravidlům/	2	2

Pokud jde o identifikátory, ukázalo se, že pravidelně organizace používají ISBN (**dvacet jedna**) a ISSN (**dvacet dva**); následuje URL (**třináct**) a URN (**deset**).

Podle odpovědí týkajících se úrovně bibliografického popisu on-line zdrojů je pozoruhodné, že největší počet organizací používá úplné standardní katalogizační záznamy. Méně potěšující je, že pouze malé procento aplikuje kontrolu autorit – pouhých **šest** respondentů uvedlo, že používá kontrolu autorit pro některou z dvaceti šesti vyjmenovaných kategorií. Pro zdroje na pevných nosičích byl počet organizací uvádějících, že používají úroveň úplného bibliografického popisu, značný – **dvacet dva**.

Pokud soustředíme pozornost více na elektronické zdroje, naše sekce se intenzivně zajímá, zda jsou elektronické zdroje zachycovány v národních bibliografiích. Následující tabulka ukazuje odpovědi týkající se jak on-line zdrojů, tak i zdrojů na pevných nosičích.

Elektronické on-line zdroje

Typy zdrojů	Začleněno do národní bibliografie
Celá národní doména (např. „.fi“, „.uk“)	2
Tematické webové stránky	2
Webové stránky institucí státní správy (vládních institucí)	2
Webové stránky nevládních institucí	4
Webové stránky komerčních institucí	
Weblogy (blogy)	1
Skupiny pro chatovací skupiny	
Diskusní skupiny	
Monografie (kromě zmíněných dále)	11
Výzkumné zprávy, dizertace a jiná akademická díla	10
Učebnice	7
Elektronické knihy	12
Seriály (kromě zmíněných dále)	12
Elektronické časopisy	13

Archivy článků	4
Noviny	9
Archivy novin	2
Mapy (včetně databází)	4
Hudebniny	5
Zvukové záznamy	3
Filmy	2
Hry	2
Obecné výukové předměty a multimédia	2
Databáze (např. bibliografické, plné texty, číselná, obrazová, zvuková, smíšená data)	3
Efeméra	
Jiné (specifikujte)	
Elektronické zdroje na pevných nosičích	18

Dotazované organizace vyvinuly kritéria výběru pro začlenění elektronických zdrojů do národní bibliografie. Deset z nich odpovědělo, že vyvinuly kritéria pro on-line zdroje, sedmnáct pro zdroje na pevných nosičích. Pokud byla tato kritéria publikována, budou jejich URL dostupné na webové stránce Bibliografické sekce⁷.

Sedm organizací sdělilo, že se zabývají experimentováním nebo testováním bibliografického popisu elektronických zdrojů. Většina z nich uvádí, že se těmito pokusy snaží nalézt alternativní způsoby bibliografického popisu. Například:

- používání generátoru metadat;
- použití Dublin Core;
- využívání popisu v článkových databázích pro přístup k plným textům článků ve vlastnictví soukromých společností;
- použití úrovně tvorby katalogizačních záznamů, kterou nově vytvořila Kongresová knihovna.

Přístup do webového archivu

Přístup k obsahu je požadovaným smyslem bibliografických údajů začleněných do národních bibliografií. Tato část přehledu se zaměřila na tento důležitý aspekt. **Čtrnáct** zemí má legislativu zahrnující oprávnění uživatelů na přístup a využívání elektronických zdrojů; **deset** agentur umožňuje uživatelům přístup do svého webového archivu. Slušný počet agentur (**šestnáct**) má svůj digitální depozitář pro archivaci elektronických zdrojů. **Osm** agentur uvedlo URL, kde jsou k dispozici informace o problematice informačních technologií. Tyto URL budou dostupné na webové stránce Bibliografické sekce. V široké míře lze aplikovat jako závěrečnou poznámku k této části přehledu následující dvě poznámky respondentů:

- "Archivace webu je dosud v experimentální fázi."
- "... je samozřejmé, že pro přístup k archivovaným stránkám na základě povinného výtisku budou potřeba ustanovení."

Závěrem

Bibliografická sekce je vděčná za poskytnutí dat, která byla shromážděna jako výsledek našeho průzkumu. Výsledky budou nadále poskytovat užitečné informace – pro praktické potřeby i pro politická jednání. Bibliografická sekce plánuje pokračovat ve shromažďování dat pro příští dva světové kongresy IFLA, v Soulu a Durbanu. Na webových stránkách sekce vystavíme analýzu předkládanou v této prezentaci společně s podrobnějšími informacemi. Budou zde zahrnuty také URL k dalším informacím z různých národních bibliografických agentur. Předložíme zde také úplnější poznámky od agentur, které se průzkumu zúčastnily.

Při pohledu do budoucna lze na základě výsledků našeho průzkumu závěrem konstatovat, že:

- národní bibliografické agentury hledají cesty, jak zajistit bibliografický popis založený na použití stávajících metadat
- pro bibliografický popis budou používány alternativy k úplné úrovni katalogizačního záznamu, která se používá pro analogové a tištěné zdroje
- pro začlenění internetových zdrojů do sbírek národních knihoven bude rozhodující revize legislativy týkající se povinného výtisku
- většina evropských zemí plánuje tyto revize legislativy týkající se povinného výtisku
- národní bibliografie směřují k extenzivnějšímu začlenění elektronických zdrojů – on-line i na pevných nosičích – v národních bibliografiích
- národní bibliografické agentury se pokoušejí o zlepšení získávání, ochrany a poskytování přístupu k webovým zdrojům
- výsledkem různých experimentů budou nejlepší praktické zkušenosti a nové standardy
- IIPC bude hrát vlivnou roli ve sklizení webu evropskými národními bibliografickými agenturami.

*Překlad Ludmila Celbová
Národní knihovna ČR*

¹ Pozn. překladatelky: Zřejmě jde o jednu a tutéž instituci, ale zpracovatelé dotazníku odpověď Poláků špatně pochopili.

² Poznámka k překladu použitých anglických termínů: **remote resources** není přeloženo doslova „vzdálené zdroje“, nýbrž **on-line** zdroje; **fixed resources** je přeloženo **zdroje na pevných nosičích**

³ Poznámka překladatelky: Spíše jde o špatně pochopený dotaz – není pravděpodobná denní sklizeň u tolika respondentů.

⁴ V době zpracování překladu (listopad 2005) nejsou ještě tyto informace na webu zveřejněny: <http://www.ifla.org/VII/s12/index.htm>

⁵ Přehled doplněn překladatelkou.

⁶ Poznámka překladatelky: Zřejmě jde o bibliografický popis „všech“ on-line zdrojů vybraných podle kritérií výběru; v současné době není reálné zajistit bibliografický popis „všech“ on-line zdrojů v dané doméně či dalším jmenném prostoru.

⁷ V době zpracování překladu (listopad 2005) nejsou ještě tyto informace na webu zveřejněny.